

РОЗДІЛ 6. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ
ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЕТИКЕТУ
У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИFORMATION OF LANGUAGE CULTURE AND ETIQUETTE
OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

У статті розглядається актуальна проблема формування мовної культури та етикету у студентів закладів вищої освіти.

На основі аналізу наукових джерел досліджено й охарактеризовано поняття «мовна культура» (як складник національної чи етнічної культури, пов'язаний із використанням мови та проявом особою відповідної мовної поведінки) та «мовний етикет» (усталені мовні звороги, типові формули, застосовувані у певних ситуаціях спілкування). Визначено структурні компоненти: лінгвістичний (мова та картина світу, яку вона представляє), інституційний (мовна політика держави, наука), когнітивний (знання та володіння мовою, досвід засвоєння мови), аксіологічний (ціннісне ставлення до мови, усвідомлений вибір мови), естетичний (використання багатства художніх засобів мови та образне сприйняття мови), потребнісно-мотиваційний (усвідомлення особою вдосконалення своєї мовної культури, інтерес до вивчення і засвоєння мови), та функції мовної культури, зокрема комунікативну, номінативну, мисленнєво-операційну, інформаційну, емоційну, довільну, естетичну, культурологічну, ідентифікаційну, консолідуючу.

За допомогою діагностувальних методів (бесіди, опитування, педагогічне спостереження) було виявлено ставлення студентів закладів вищої освіти до мовної культури та етикету, визначено чинники, що впливають на мовну культуру та етикет сучасної студентської молоді.

Доведено, що формування мовної культури та етикету у студентів закладів вищої освіти здійснюється ефективно за умови створення відповідного виховного середовища, залучення до проєктної, дослідницької діяльності з означеної проблеми, участі у роботі студентських конференцій, «круглих столів», дискусіях, літературних вечорах, конкурсах, вікторинах, застосування доцільних форм і методів освітнього впливу.

Практичне значення статті полягає в тому, що її матеріали можуть використовуватися в організації освітньої роботи закладів вищої освіти, під час підготовки науково-педагогічних працівників та кураторів студентських груп.

Ключові слова: мовна культура, мовний етикет, студенти закладів вищої освіти, функції мовної культури, чинники.

The article considers the current problem of formation of language culture and etiquette in students of higher education institutions.

Based on the analysis of scientific sources, the concept of "language culture" is analyzed and characterized as a component of national or ethnic culture associated with the use of language and personal expression of appropriate language behavior. Similarly, the concept of "language etiquette" is defined as an established language, typical formulas used in certain communication situations. The language culture contains the following structural components: linguistic (language and picture of the world it represents), institutional (language policy of the state, science), cognitive (knowledge and language skills, experience of language acquisition), axiological (values of language, conscious choice of language), aesthetic (use of artistic means of language and figurative perception of language), need-motivational (personal awareness of improving the language culture of the individual, interest in learning and mastering language). Language culture performs different functions in society, in particular: communicative, nominative, thought-operational, informational, emotional, arbitrary, aesthetic, culturological, identification and consolidating.

This paper analyzes the student's attitudes towards and identifies factors influencing the language culture and etiquette of modern student youth by employing different diagnostic methods such as interviews, surveys and pedagogical observation.

It is proven that the formation of language culture and etiquette in students of higher education is carried out effectively by creating an appropriate educational environment, involving students in projects and research activities on this issue, participating in student conferences, round tables, discussions, literary evenings, competitions and quizzes, and applying appropriate forms and methods of educational influence.

The practical significance of the article is that its materials can be used in the organization of educational work of higher education institutions, training of research and teaching staff and curators of student groups.

Key words: language culture, language etiquette, higher education students, functions of language culture, factors.

УДК 378(147)

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/43/2.28>

Вилінський С.І.,

канд. політ. наук,
викладач кафедри іноземних мов
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Розвиток сучасного суспільства визначається не лише науково-технічним прогресом, а й рівнем культури, здатністю особистості спілкуватися, проявляти свої емоції, повагу до співрозмовника, чітко формулювати свої думки. У цьому плані мовна

культура й етикет є важливим складником національної та професійної культури, а також характеристикою особистості.

У сучасних глобалізаційних умовах зростає роль збереження української мови як національної та

забезпечення її функціонування як державної мови в Україні, що потребує відповідної уваги до формування мовної особистості у закладах вищої освіти.

На необхідності формування мовної культури й етикету наголошується у Законах України «Про вищу освіту» (2021 р.), «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2021 р.), Указі Президента України № 156/2018 «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України», Концепції «Нова українська школа» (2016 р.), програмі «Нова українська школа у поступі до цінностей» (2019 р.).

Важливим чинником формування мовної культури є державна мовна політика, яка забезпечує функціонування державної мови, а також мов етноменшин, що знайшло відображення у ст. 10 Конституції України.

Актуальність проблеми формування мовної культури й етикету у студентів вищих закладів освіти зумовлена недостатнім рівнем її сформованості у випускників, що негативно позначається на їхній професійній діяльності, контактах, здатності вирішувати проблеми та розв'язувати конфліктні ситуації.

Мета статті – формування мовної культури й етикету у студентів закладів вищої освіти.

Мовна культура й етикет є складником професійного іміджу сучасного фахівця, ознакою його освіченості та інтелігентності, здатності працювати у команді, виражати свої думки та розуміти інших.

Проблема мовної культури й етикету молоді була предметом інтересу науковців, які вивчали різні аспекти зазначеної проблеми. Філософське підґрунтя ролі та значення мовної культури й етикету висвітлено у працях М. Бубера, І. Огієнка, Г. Сковороди, В. Шейко. У соціології до питань мовної культури та етикету звертався Ю. Глуценко, у лінгвістиці – О. Потєбня. Психологи досліджували механізми спілкування та мовної взаємодії (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн). У педагогіці ідеї формування мовної культури та етикету обстоювали Г. Ващенко, Ю. Руденко, В. Сухомлинський, К. Ушинський.

Сучасні дослідження Д. Арел, В. Кулика, А. Недашківської підтверджують зміни української ідентичності через зростання ціннісного ставлення до української мови як національної, одного з національних символів України [1; 2; 3].

Поняття «мовна культура» передбачає двосторонній зв'язок культури і мови як суспільного явища. Цю тезу обстоював І. Огієнко, який писав: «Сила нації – в силі її культури. Соборна літературна мова – найміцніший ґрунт для зростання здорової духовної культури, а тому кожен громадянин, який хоче щастя своєму народові, мусить повсякчас працювати й для збільшення культури своєї літературної мови [6, с. 43]».

Безперечно, на мовну культуру окремої особистості має вплив культура суспільства. Усі зміни в суспільному житті чи житті нації позначаються на мові. Це дозволяє розглядати поняття «мовна культура» як складник національної чи етнічної культури, пов'язаний із використанням мови та проявом особою відповідної мовної поведінки.

Мовна культура відображає соціальний та життєвий досвід особистості чи суспільства, втілений у традиціях, звичаях, законах, правилах, моральних цінностях.

Мовна культура містить такі структурні компоненти: лінгвістичний (мова та картина світу, яку вона представляє), інституційний (мовна політика держави, наука), когнітивний (знання та володіння мовою, досвід засвоєння мови), аксіологічний (ціннісне ставлення до мови, усвідомлений вибір мови), естетичний (використання багатства художніх засобів мови та образне сприйняття мови), потребнісно-мотиваційний (усвідомлення особою вдосконалення своєї мовної культури, інтерес до вивчення і засвоєння мови) [7, с. 100].

Мовна культура поєднує систему мови, а також її соціокультурні, функціональні і психологічні характеристики.

Найважливішими функціями мовної культури є:

- *комунікативна*, що забезпечує спілкування, обмін думками, інформацією, досвідом;

- *номінативна*, яка передбачає використання професійної термінології та понять, що характеризують явища, процеси, інструменти, які мають відношення до професійної діяльності;

- *мисленнєво-операційна*, що полягає у процесі мислення (аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція) й осмислення, які здійснюються у мовній формі та є невід'ємною частиною будь-якої професійної діяльності;

- *інформаційна*, котра реалізується через засвоєння особою певної інформації, знань, досвіду, як основа її інтелектуального розвитку та професійної діяльності;

- *емоційна*, що слугує для передачі почуттів, емоцій, які мають значний вплив на інших;

- *довільна* функція як прояв волі, бажання, ставлення індивіда до інших людей, що виявляється у побажаннях, вітанні, прощанні, проханні, запрошенні, вибаченні, мотивуванні тощо;

- *естетична*, що проявляється у прагненні особистості до дотримання літературної мови, використання яскравих художніх образів та засобів, які б відображали красу і гармонію мови, її милозвучність;

- *культурологічна*, яка дозволяє засвоїти культуру народу через багатство мови, мовну картину світу, духовну і писемну спадщину народу, фольклор, традиції, цінності;

- *ідентифікаційна*, що дає змогу ідентифікувати співрозмовників за мовною ознакою, а також

дозволяє ототожнювати себе з нацією через мову, навіть за умови, коли індивід має іншу етнічну приналежність;

– *консолідує*, що виявляється у здатності об'єднувати представників різних етносів і народностей в одну націю.

Історичний розвиток кожної нації, етносу впливає на розвиток мовної культури його представників та вироблення мовного етикету. Мовний етикет відображає палітру ставлень до інших людей, що ґрунтується на життєвому досвіді народу. Мовний етикет – це «усталені мовні звороти, типові формули, застосовувані у певних ситуаціях спілкування (вітання, звертання, прощання, побажання, прохання, вибачення, співчуття), які відповідають етноментальним традиціям чи відтворюють спілкування соціальних груп» [5, с. 62].

Реформування вищої освіти в Україні передбачає формування майбутнього фахівця, який би володів не лише професійними, а й культурними та мовними компетенціями, здатного створювати нові смисли, орієнтованого на вищі моральні і духовні цінності. Наразі бачиться вкрай важливим мовний розвиток студентів закладів вищої освіти та необхідність формування мовного етикету, культури спілкування, мислення тощо. Оволодіння мовною культурою є важливою умовою розуміння й ефективної взаємодії з колегами та партнерами по роботі у виконанні професійних завдань.

Нами було проведено опитування 252 студентів Національного університету імені Тараса Шевченка з метою виявлення характеристик мовної культури. Узагальнені результати наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Характеристики мовної культури, на думку студентів закладів вищої освіти

№	Відповідь	Результат, %
1	Володіння літературною мовою	15,4
2	Уміння чітко виражати і формулювати думки	13,5
3	Зрозумілість та простота мови	13,0
4	Смислова точність і чистота мови	12,1
5	Правильність вимови і наголосів	10,4
6	Чималий словниковий запас	9,5
7	Володіння засобами впливу на слухачів	8,5
8	Застосування художніх форм і засобів у мові	6,1
9	Сформованість мовної культурної поведінки	5,7
10	Оволодіння мовою на рівні мистецтва	5,7
	Усього:	100

Як свідчать дані табл. 1, на думку студентів закладів вищої освіти, мовну культуру особистості визначають навички володіння літературною

мовою, вміння чітко виражати і формулювати думки, зрозумілість, простота, смислова точність, чистота мови, правильність вимови і наголосів. Також студенти звернули увагу на словниковий запас, володіння засобами впливу на слухачів, використання художніх форм і засобів, сформованість мовної культурної поведінки, а також на володіння мовою на рівні мистецтва.

Проведене опитування серед студентів дозволило виявити чинники, які впливають на мовну культуру студентської молоді, що знайшло своє відображення у табл. 2.

Таблиця 2

Чинники, які впливають на мовну культуру сучасної студентської молоді

№	Відповідь	Результат, %
1	Діалектне середовище	29,5
2	Інтернет	28,5
3	Мовна поведінка відомих або авторитетних людей як приклад для наслідування	10,6
4	ЗМІ	8,9
5	Спілкування з однолітками	8,6
6	Мовна культура викладачів закладу вищої освіти	7,2
7	Вплив батьків, родини	6,7
	Усього:	100

Як свідчать дані табл. 2, чинники, зазначені у ній, можуть мати позитивний або негативний вплив на мовну культуру студентської молоді, що залежить від конкретної життєвої ситуації та вибору самої особистості. На думку студентів, такими чинниками є: вплив батьків, родини; мовна культура викладачів закладу вищої освіти; спілкування з однолітками; ЗМІ; мовна поведінка відомих або авторитетних людей, які є зразком для наслідування молоді; інтернет; діалектне середовище.

Проведена уточнювальна бесіда показала, що, на думку студентів, негативно на мовній культурі випускників закладів вищої освіти позначаються: суржик (64,2%), слова-паразити (58,5%), обмеженість словникового запасу (49,7%), невиразність мови (35,6%), неоднозначність (26,3%), надмірне захоплення іншомовними словами (20,9%), складні конструкції речень (9,4%) тощо.

Педагогічне спостереження, яке проводилось у позанавчальний час та на перервах, дозволило дослідити характер мовного спілкування у студентському середовищі. Переважна більшість студентів (67,6%) у спілкуванні намагалися використовувати гру слів, підтекстів, жарти, що свідчить про застосування різних засобів мови у спілкуванні, створення атмосфери довіри між мовцями. Водночас значна частина студентів (38,7%) виражали експресію, роздратування, гнів за допомогою ненормативної лексики; в оцінках різних подій чи

явищ 45,9% студентів вдавалися до сленгу, жаргонізмів, що є доволі поширеним явищем у молодіжному середовищі, наслідували героїв серіалів, фільмів чи мультфільмів, тоді як наслідування літературних героїв зустрічалося набагато рідше. Позитивною тенденцією у молодіжному спілкуванні є зростання інтересу до української мови і прагнення студентів опанувати літературну мову, що пояснюється розумінням процесів національної та мовної ідентичності, свідомим вибором респондентів. Ці дані також підтверджуються результатами дослідження Ю. Глуценко [4], що свідчить про ймовірність отриманих результатів.

Формування мовної культури та етикету у студентів закладів вищої освіти передбачає створення відповідного виховного середовища, сприятливого для інтеріоризації моральних цінностей, принципів, необхідних для професійної діяльності й опанування різними формами спілкування, що здійснюється за такими напрямками:

- ознайомлення студентів із державною мовною політикою України;
- виховання поваги і толерантного ставлення у студентів до інших мов та мов етноменшин;
- підвищення вимог до мовної культури студентів;
- формування мовної компетентності студентів закладів вищої освіти;
- дотримання етикетних норм у спілкуванні як складника моральної культури українського народу;
- оволодіння естетикою мовної культури, що виявляється у мовному багатстві, чистоті, емоційній виразності мови.

У цьому плані ефективними формами є висвітлення результатів освітньої і виховної роботи, що проводиться на рівні університету чи факультету, залучення студентів до проєктної, дослідницької діяльності з означеної проблеми, участь у роботі студентських конференцій, «круглих столів», дискусіях, літературних вечорах, конкурсах, вікторинах тощо.

Зокрема, студенти взяли участь у роботі «круглого столу» «Проблеми мовної культури сучасної студентської молоді». Під час обговорення проблеми мовної культури студенти зазначили, що зниження рівня мовної культури пов'язане з використанням сленгу, жаргонізмів, мовними помилками, тавтологізмами, зниженням рівня мовної культури ЗМІ, політиків, відомих діячів, які є прикладом для наслідування молоді. Учасники «круглого столу» звернули увагу на взаємозв'язок мовної і загальної культури та необхідність формування таких умінь і навичок, як:

- повага до людини та визнання її найвищою цінністю;
- дотримання мовного етикету;
- розуміння специфіки сучасних комунікацій у суспільній і професійній сферах;

– уміння адекватно поводитися у різних ситуаціях і використовувати оптимальні засоби мови для їх розв'язання;

– розуміння і використання невербального спілкування;

– використання літературної мови, відповідно до чинних норм граматики і правопису;

– знання і доцільне використання різних функціональних стилів мови;

– вміння аргументовано і логічно будувати свою усну та письмову мову;

– уміння формувати навички наукового виступу та створювати тексти професійного спрямування.

Студенти і викладачі зійшлися на думці про необхідність вивчення української мови й основ мовної культури студентами вищих навчальних закладів незалежно від спеціальності, а також про необхідність самостійної роботи з цієї проблеми. Важливими у цьому плані є розвиток орфоепічного слуху, вироблення правильної вимови, наслідування найкращих зразків, удосконалення своєї мови, робота зі словниками тощо.

У дискусії «Проблеми державної мови в Україні» студенти відзначили, що українська мова наразі бореться за статус єдиної національної мови. Це зумовлено тривалою русифікацією всіх сфер українського життя. Попри те, що значна частина добре розуміє необхідність переходу на українську мову, все ж продовжує використовувати російську мову. Окрім того, більшість російськомовних громадян, хоч й ідентифікують себе з нацією та Україною, але не вважають за потрібне переймати етнокультурні характеристики, вважаючи українську мову сільською, а російську – міською. Невизначена позиція держави створює умови для суперництва української та російської мов на теренах України, простір для політичних маніпуляцій у мовному середовищі країни, що потребує популяризації української мови, мовної культури та етикету на всіх рівнях.

Таким чином, на основі аналізу наукових джерел досліджено й охарактеризовано поняття «мовна культура» (як складник національної чи етнічної культури, пов'язаний із використанням мови та проявом особою відповідної мовної поведінки) та «мовний етикет» (усталені мовні звороти, типові формули, застосовувані у певних ситуаціях спілкування). Виявлено структурні компоненти (лінгвістичний, інституційний, когнітивний, аксіологічний, естетичний, потребнісно-мотиваційний) та функції мовної культури, зокрема комунікативну, номінативну, мисленнево-операційну, інформаційну, емоційну, довільну, естетичну, культурологічну, ідентифікаційну, консолідуючу.

Дослідження дозволило виявити ставлення студентів закладів вищої освіти до мовної культури та етикету, чинники, що впливають на мовну культуру й етикет сучасної студентської молоді.

Доведено, що формування мовної культури та етикету у студентів закладів вищої освіти здійснюється ефективно за умови створення відповідного виховного середовища, залучення до проєктної, дослідницької діяльності з зазначеної проблеми, участі у роботі студентських конференцій, «круглих столів», дискусіях, літературних вечорах, конкурсах, вікторинах, застосування доцільних форм і методів освітнього впливу.

Дослідження не вичерпало всіх можливостей, подальшого вивчення потребує проблема формування мовної культури та етикету у школярів закладів загальної середньої освіти, а також створення особистісно орієнтованої технології формування мовної культури та етикету у студентської молоді.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Arel D. Language Politics in Independent Ukraine: Towards One or Two State Languages? *Post-Soviet Affairs*. 1995. Vol. 23. No. 3. P. 597–622.
2. Nedashkivska A. “Ukraine is united” campaign: Public discourse on languages in Ukraine at a time of political turmoil. *Zeitschrift für Slavistik*. 2015. Vol. 60. No. 2. P. 294–311.
3. Кулик В. Роль української мови в національній ідентичності громадян пострадянської України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 4–5 (72–73). С. 156–171.
4. Глуценко Ю. Соціологія молоді: процеси концептуалізації в контексті соціокультурних змін : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.01. Харків, 2006. 20 с.
5. Ковалів Ю. Мовний етикет. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2: М – Я. С. 62.
6. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Рідна мова / упоряд., авт. передмови та коментарів М. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2010. 436 с.
7. Растегаева Н. Языковая культура: понятие и аспекты содержания. *Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств*. 2012. № 1 (29). С. 99–101.